

ЛОКАЛЬНІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: КОНТЕКСТ РЕГУЛЮЮЧИХ ЗАХОДІВ

Національне господарство, як економічну систему, формує мережа галузевих ринків, кожен з яких виконує свою роль у процесі суспільного відтворення. Самі по собі галузеві ринки є відкритими взаємозалежними підсистемами, що взаємодіють між собою, формуючі міжгалузеві пропорції національного виробництва. Водночас, їх ринковий простір не є однорідним та неперервним, а складається з мережі відносно відокремлених локальних ринків. Реалізація сільськогосподарської продукції суб'єктами господарювання здійснюється в інституційних межах структур, які в економічному змісті прийнято вважати ринками. Якщо враховувати територіальний аспект, то йдеться власне про локальні ринки сільськогосподарської продукції. Сукупність локальних ринків з точки зору управління національним господарством розглядається як система взаємопов'язаних елементів, узгоджене функціонування яких забезпечує результат, що перевищує суму результатів функціонування окремих ринків. Лише в сукупності локальні ринки сільськогосподарської продукції можуть забезпечити досягнення певного рівня продовольчої безпеки всієї країни, визначити умови відтворення аграрного виробництва та виявити статус країни як нетто-експортера чи нетто-імпортера сільськогосподарської продукції за конкретною товарною позицією. Вивчення системи локальних ринків в контексті її розвитку, а саме зосередження на суперечностях розвитку, дозволить виявити проблеми у самоорганізації системи ринків, що можуть призвести до руйнації економічних потенціалів учасників ринку, їх неспроможності виконувати основні функції. Метою функціонування локальних ринків є зрівноваження попиту та пропозиції сільськогосподарської продукції, мінімізація трансакційних витрат та ризиків при взаємодії суб'єктів ринку, а також встановлення ефективного розподілу «ренти» – як різниці між ціною покупки продукції кінцевим споживачем та витратами виробництва цієї продукції сільськогосподарським виробником. Критеріями досягнення цієї мети слід вважати продовольчу безпеку країни та зростання прибутковості аграрного виробництва.

В контексті даного дослідження, предметом угод локального ринку виступає сільськогосподарська продукція, що характеризує господарську систему не тільки з позиції територіальних меж укладання реальних ринкових угод, але й з урахуванням наявності ознак сіткової структури, таких як соціальний капітал та спільні інвестиції суб'єктів ринку у спеціальні активи сфери реалізації.

Серед можливих організаційних форм взаємовідносин між виробником продукції та її покупцем на локальному ринку сільськогосподарської продукції ефективною слід вважати ту, яка:

- 1) забезпечує мінімальні оцінки ризиків;
- 2) формує мінімальність трансакційних витрат і, відповідно, посередницької ренти;
- 3) сприяє формуванню однозначних зворотних зв'язків між економічною оцінкою стану покупця та власне виробника продукції.

В контексті даного дослідження у складі покупців продукції споживачів не слід визначати безпосередньо громадян, оскільки індивідуальні споживачі не можуть бути визначені як суб'єкти державної аграрної політики, спрямованої на формування довгострокових відносин з виробниками.

Як показала практика, прямі державні витрати на фінансування інфраструктурних об'єктів сфери реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема, на розбудову мережі оптових ринків, не дали очікуваного позитивного результату. Більшість з цих ринків і досі залишаються у вигляді проєктів. Кількість спеціалізованих ринків сільськогосподарської продукції за останні роки лише зменшувалася. Збільшення спостерігалось лише у Львівській, Черкаській, Одеській, Хмельницькій (по 1 ринку) та Херсонській (5 ринків) областях. Не рятує ситуацію розвиток універсальних ринків, на яких виділяються місця для торгівлі сільськогосподарською продукцією. Кількість місць на ринках для торгівлі сільськогосподарською продукцією по всій Україні також зазнала скорочення протягом останніх 5 років на 8 %.

З позиції ефективної макроекономічної політики дієвими є непрямі заходи регулювання, такі як інвестиційний податковий кредит та відшкодування частини відсоткової ставки за кредитами, що використовуються для розвитку сфери реалізації сільськогосподарської продукції. Головними принципами застосування зазначених стимулюючих важелів мають бути такі: заходи мають спрямовуватися на формування довгострокових відносин між контрагентами у сфері реалізації сільськогосподарської продукції; форма застосування стимулюючих заходів має запобігати зловживанням та унеможливлувати створення фіктивних підстав для отримання пільг.

Систематизований перелік регулюючих заходів, спрямованих на подолання недоліків у функціонуванні та розвитку системи локальних ринків сільськогосподарської продукції, передбачають наступне:

- для кращого задоволення потреб споживачів, для попередження руйнації ринків товарів гарної якості необхідне вдосконалення системи сертифікації та контролю якості продукції, покращення інформованості покупців, розбудова інфраструктури ринків, а також заходи щодо підвищення якісної однорідності продукції в межах товарних партій;
- для підвищення ефективності реалізації сільськогосподарської продукції її безпосередніми виробниками необхідне їх стимулювання до формування крупних товарних партій однорідної за якістю продукції, інформування про вимоги до якості та про запити споживачів, а також розвиток транспортної інфраструктури, наближення пунктів конкурентного укладання угод до виробників;

- для зниження волатильності цін необхідні заходи у напрямку сприяння довгострокової контракції та покращення інформаційного забезпечення учасників ринкових угод;
- для комплексного вирішення проблеми розбудови інфраструктурного компонента системи ринків, розширення мережі торгових майданчиків необхідна реалізація заходів програмного характеру, розробка генпланів розвитку територій, стимулювання створення спеціалізованих заготівельних терміналів для формування однорідних оптових партій продукції;
- для запобігання зловживанням ринковою владою, протидії змові між посередниками та подолання бар'єрів, що перешкоджають виходу безпосередніх виробників на ринки сільськогосподарської продукції необхідне стимулювання створення асоціацій сільськогосподарських виробників та утворень кооперативного типу, що протиставлятимуть свою монопольну владу моносонічній владі посередників;
- для підвищення ефективності всього комплексу державних регулюючих заходів необхідне реформування керуючої підсистеми системи локальних ринків сільськогосподарської продукції, запровадження державного програмування, оптимізація зв'язків між національним та регіональним рівнями регулювання даної сфери, покращення інформаційного забезпечення процесів розробки та реалізації управлінських заходів.

В якості переважного стимулюючого заходу, спрямованого на кооперативні утворення виробників сільськогосподарської продукції, варто застосувати відшкодування частини відсоткових платежів за кредитами, що використовуються для придбання активів сфери реалізації продукції. Ефективність пропонованого непрямого стимулювання інвестицій в активи сфери реалізації сільгосппродукції може бути підтверджена на основі позитивного зв'язку між окремими параметрами наявності і використання торгової мережі на ринках та обсягами реалізації продукції.

Порівняння динаміки обсягів реалізації основних видів продукції, здійсненої господарствами населення з динамікою кількості спеціалізованих ринків та кількості торгових місць, дозволило встановити вагому позитивну кореляцію (понад 0,7) між обсягами реалізації картоплі господарствами населення та обсягами реалізації яєць господарствами населення (в натуральному вимірі) та кількістю торгових місць на ринках для продажу сільськогосподарської продукції.

Згідно проведеного прогнозу, за оптимістичним сценарієм, який передбачає зростання інвестицій у спеціалізовані активи сфери реалізації сільськогосподарської продукції за рахунок заходів непрямого державного регулювання, обсяги реалізації картоплі господарствами населення мають збільшуватися щорічним темпом 0,95 %, яєць – 0,89 %. Без вживання запропонованих заходів кількість спеціалізованих ринків та торгових місць на ринках для реалізації сільськогосподарської продукції буде скорочуватися, продовжуючи існуючу тенденцію, що зумовить скорочення обсягів реалізації картоплі та яєць на 5,94 та 5,54 % на рік відповідно.

На відміну від господарств населення, динаміка реалізації продукції сільгоспідприємствами може бути проаналізована не тільки в загальному обсязі, а відповідно до каналів реалізації. Вагому позитивну кореляцію (понад 0,85) з розвитком ринкової інфраструктури демонструють обсяги реалізації на ринках таких видів сільськогосподарської продукції як овочі, плоди та молоко. За оптимістичного сценарію очікується щорічний приріст реалізації сільськогосподарськими підприємствами відповідних видів продукції через ринковий канал розподілу на 2,7 % – овочів, 2,24 % – плодів та 0,77 % – молока.

Отже, основні напрями державного регулюючого впливу на систему локальних ринків сільськогосподарської продукції визначаються виявленими недоліками у функціонуванні та суперечностями у розвитку зазначеної системи, виходячи з пріоритету ринкового саморегулювання. Сукупність непрямих заходів державного регулювання локальних ринків сільськогосподарської продукції передбачає стимулювання інвестицій учасників ринків у специфічні активи, необхідні для формування ефективної логістичної системи реалізації сільськогосподарської продукції. Це сприятиме формуванню стійких довгострокових відносин, покращенню якості середньої товарної партії продукції, пропонованої сільськогосподарськими виробниками для реалізації, підвищенню рівня задоволення потреб споживачів та рентабельності безпосередньо товаровиробників.